

Zvýšení konkurenční schopnosti olejnin - cesta k prosperitě

Ing. Petr Baranyk, CSc.

Prof. A. Fábry, DrSc.

Doc. J. Vašák, CSc.

Ing. Helena Zukalová, CSc.

Katedra rostlinné výroby, ČZU v Praze

V podmínkách otevřené světové ekonomiky bude při posouzení dalších perspektiv domácí produkce olejnin užitečný alespoň letmý pohled na vývoj celosvětové produkce, spotřeby, užití a očekávaných vývojových tendencí (graf 1).

1. V období let 1984 - 1994 lze konstatovat průměrný roční nárůst spotřeby olejů a tuků o 3,1 %. Důsledek - při konjunkturálních ročních výkyvech je poptávka a nabídka v určité rovnováze a klesají rezervy.
2. Lze konstatovat prudký růst ekonomiky řady rozvojových zemí, hlavně jihovýchodní Asie. To ovlivňuje prudký nárůst spotřeby olejů na hlavu, jenž dosahuje v průměru 16 kg (ČR 26 kg). Růst spotřeby v průměru o 1 kg mění celou světovou bilanci spotřeby a obchodu.
3. Se vzestupem životní úrovně úměrně stoupá nejen konzum tuků, ale také extrahovaných šrotů a pokrutin. Příkladem může být Čína - velký dovozce olejnin, vstupující do mezinárodního obchodu, u něhož stoupá domácí konzum drůbeže (za rok o 12 %) a ryb (o 15 %) a současně se prudce zvyšují domácí osevní plochy olejnin, hlavně řepky (o cca 7 - 8 mil. ha).
4. Dalším fenoménem je skutečnost, že v zemích dovážejících tuky a oleje až na výjimky stagnuje jejich domácí produkce. Naopak v zemích exportujících produkce stoupá.
5. V rámci konzumace tuků stoupá podíl tuků rostlinných - jsou levnější a mají vysokou dietetickou hodnotu.
6. Uplatnění relativního přebytku produkce jako zdroje obnovitelné energie a v oleochemii. Realizuje se na základě státní dotace v bohatých ekonomikách.
7. Světová produkce olejnin dosáhla v roce 1994/95 252,8 mil. tun. Nosnou olejninou je sója (50% světové produkce), produkce palmového a řepkového oleje roste, slunečnice stagnuje. Sója rozhodujícím způsobem určuje světové ceny (roční kolísání - mrazy, povodně, poměr USD/DM apod.)
8. Když řepka produkuje při dnešní intenzitě max. 1,5 tuny oleje z 1 ha, dosahuje palma olejná 3,5 tuny oleje ze stejné plochy a očekává se, že do roku 2 000 bude vlivem šlechtění a technického rozvoje poskytovat až 10 tun oleje z 1 ha. I když produkce olejnin jen stěží vyrovnává růst konzumu v rozvojových zemích, vzestup produkce palmy olejné je hozenou rukavicí hlavním producentům sóje a řepky, tj. i českým zemědělcům.
9. V rámci dohody GATT probíhá v 15 zemích EU politika útlumu produkce olejnin k potravinářskému užití a je limitovaná výroba bionafty (produkce 800 000 - 1 000 000 t ekvivalentu sojového šrotu).

Např. Německo je odkázáno z 50 % na dovoz olejnin a proto se otevírají možnosti pro světové exportéry jako jsou USA, Kanada, Polsko, ale částečně i ČR.

Důsledky očekávaného vývoje pro českého zemědělce:

- A. Lze počítat s trvalým mírným růstem odbytu řepkového i slunečnicového oleje
- B. Lze počítat s vyšší cenovou hladinou v porovnání s dnešní úrovní světových cen (při značném kolísání vlivem průběhu počasí, konjunktury a burzovních spekulací)
- C. Pro zajištění domácích zpracovatelských kapacit pro potravinářské a technické využití by se měla řepka každoročně pěstovat na ploše 250 - 260 tis. ha (produkce 600 - 650 tis. t), slunečnice na 20 - 30 tis. ha (produkce 60 - 70 tis. t). Pro export resp. pro zvýšený objem technického zpracování rozšířit pěstování ve vyšších polohách (cenový vývoj umožní potřebné vklady). Nastoupený trend rychlého růstu osevních ploch řepky (graf 2) může vyvolat během několika příštích let značné odbytové potíže v případě, že nebude umožněn podstatně vyšší export do zahraničí.
- D. Pro udržení, resp. růst produkce jsou důležité tyto podmínky:
 - 1. Poměr ceny pšenice a řepky 2:1
 - 2. Prohloubení vertikální integrace (poškozená převedením akcí tukového průmyslu a neposkytnutí prvovýrobě), tržní řády, dlouhodobé smlouvy pěstitel - nákup - zpracovatel, zálohové předplatby pěstitelům pro nákup osiv, hnojiv, pesticidů apod.
 - 3. Maximální přiblížení nákupních cen řepky a slunečnice k utváření světového cenového vývoje. Cena české řepky byla v roce 1995 v porovnání s okolními zeměmi nejnižší (graf 1)
 - 4. Zajištění suroviny pro zpracovatele lze v tržní ekonomice dosáhnout jen prostřednictvím nákupních cen. Dosavadní licenční politika udržuje hladinu nákupních cen pod světovou cenovou úrovní, nezabrání vývozu (v roce 1994 se vyvezlo 120 tis. t řepky částečně na Slovensko), poškozuje pěstitel i zpracovatele a hlavně poskytuje prostor spekulativnímu vývozu.
 - 5. Z prognóz utváření světového trhu olejinami (platí to i o jiných komoditách) vyplývá, že bude účelné nahradit útlumovou politiku podporou exportu plodin, ve kterých je ČR schopna konkurence na světových trzích. Na základě vysoké pěstitelské a nízké mzdové úrovně a podhodnocené koruny je český pěstitel řepky schopen produkovat kvalitní surovinu pro tuzemské zpracovatele i pro export.
 - 6. Program Systému výroby řepky a Systému výroby slunečnice v rámci SPZO je zaměřený na zvýšení úrovně pěstování olejin, na vytvoření přijatelné rentability a na produkci cenově i kvalitativně konkurenceschopné suroviny.

Jak zvyšovat konkurenční schopnost a dosahovat reprodukční míry rentability?

- 1. Výsledky, dosahované pěstiteli, kteří realizují Systém výroby řepky, jsou dokladem, že je reálný další vzestup výnosů (graf 3).
- 2. SPZO má jasný program zvýšení konkurenční schopnosti řepky a docílení přijatelného zisku. Námi vykazovaná míra produkční rentability (graf 4) nezahrnuje obnovu půdní úrodnosti a reprodukci výrobních prostředků a proto bude naší snahou dosáhnout pro zemědělce významnějšího ukazatele, tj. míry reprodukční rentability.

Cesty snižování výrobních nákladů

- podmínkou přežití je schopnost adaptace na nové ekonomické podmínky, snížení výrobních nákladů a volba optimální intenzity
- šetřit může pouze ten, kdo zná dobře biologii a pěstitelskou technologii
- vlastní náklady na produkci 1 tuny semene vzrostly v porovnání s rokem 1990 více než 3 x, realizační cena však pouze o 30 - 40 %
- racionální využití zemědělské techniky (např. kooperace)
- úspora nákladů při výběru pesticidů (viz. doporučení SPZO)
- vysoká pěstitelská úroveň pěstitelů

Optimální intenzita bude ovlivněna:

- tendencí cenového vývoje, změnou úrokové sazby (při financování vkladů), změnou směnitelnosti Kč k USD a DM
- extenzita při maximální redukci vkladů vede ke ztrátové produkci, extrémně vysoká intenzita však vždy nezaručuje vysoký zisk

Osvědčené a nové prvky technologie

- rehabilitace zásad střídání plodin - podíl brukvovitých max. 10 - 12,5 % na orné půdě - nebezpečí jednostranného zaplevelení, infekční tlak houbových chorob, jednostranné odčerpání živin, zhoršení půdní struktury, přemnožení živočišných škůdců (slimáci, hraboši apod.)
- pěstování řepky orientovat také do vyšších poloh a částečně využívat alternativního útlumového programu
- v odrůdové skladbě orientace na špičkové evropské liniové a hybridní odrůdy (očekávaný výnosový efekt 15 - 20 %)
- orientace na produkty genové technologie - transgenní řepky z hlediska kvality oleje „střížené na míru, odrůdy rezistentní proti herbicidu Roundup či Basta, rezistence proti chorobám a škůdcům, moření osiva (insekticidy, fungicidy a biologicky aktivní látky), orientace na kombinace pěstitelsky odlišných odrůd
- zkvalitnění základní přípravy půdy, aktivní pracovní nářadí, spojování pracovních operací, minimalizace jako zkvalitnění zakládání porostů, ne jako směr k extenzitě a poklesu pěstitelské úrovně, zkvalitnění setí - snížení výsevu v průměru na 3 kg
- lepší uplatnění hnoje, kejdy, hospodaření s organickými zbytky, nesouhlas s energetickým využitím slámy, s pálením extrahovaných šrotů
- uplatnění metody KVK-EUF a metody $N_{\min}$ - racionální cesta úspor při zvyšování cen průmyslových hnojiv
- kombinace pěstitelských, biologických a chemických metod ochrany proti škodlivým činitelům
- snižování sklizňových ztrát, jednoznačná orientace na moderní výkonné žací mlátičky vybavené adaptéry